

Allikad ja kirjandus

1. Lopatin, I. Goldõ amurskije, ussurskije i sungariiskije. Vladivostok, 1922, s 212.
2. Artikkel põhineb autori poolt 1980.-1990. a Habarovski krai nanai küladest kogutud ja 1991. a jaanuaris autori ja J. Pentikäise poolt Habarovski krai Nanai rajooni Naihini ja Dajerga asulates jäädvustatud välitööde materjalidel.
3. Vt viide 1, s 213.
4. *Seven* kujutab endast tavaliselt mõnda šamaaniga seoses olevat olendit või loodusnähtust.
5. Muistend on üles kirjutatud 1990. a. Nikolai Beldölt (s 1927), Habarovski krai Nanai rajooni Naihini küla elanikult.
6. Gara Geiker (1914-1986), Habarovski krai Nanai rajooni Dajerga küla. Artiklis esitatakse vestluste kokkuvõte.
7. Kozminski, I. Voznikovenije novogo kulta u goldov. In: Sbornik etnografitšeskih materialov. Leningrad, 1927, s 45-46.

MUUSIKA NGANASSAANI ŠAMAANIRITUAALIS

Oksana Dobžanskaja. Venemaa, Novosibirsk

Nganassaani traditsioonilises kultuuris arenesid välja šamanismi kindlakujulised normid. Šamaani funktsioonid olid seotud ravitsemise, küttimise, põhjapõdrakasvatuse ning ühiskonnasiseste suhete reguleerimisega - tuleviku ettekuulutamise ja sugukonna liikmetele. Hiljem, kui nganassaani vahetasid oma traditsioonilise elukorralduse paikse eluviisi vastu, muutus šamaanide tegevus reliktsiks nähtuseks. Tänapäeval võivad uurijad sageli jälgida nõ šamaanirituaali imiteerimist. Tõelise šamaanitraditsiooni säilitasid vaid traditsioonilise kultuuri kandjad.

Eesti ja Novosibirski etnomusikoloogide ekspeditsioon, mis töötas Ust-Avamis (küla Taimõri poolsaarel) 1989. aastal, jäädvustas videolindile kaks Tubjaku Kosterkini (Ngamtusuo) rituaali. Tubjaku Kosterkini isa oli kuulunud šamaan Djuhade. Tubjaku Kosterkin sündis 1921. aastal ja oli hea nganassaani eepilise pärimuse tundja, jutuvestja ja tähelepanuväärne šamaan. Ta suri 1989. aasta talvel, nii et ekspeditsioonil jäädvustatu jäi tema viimaseks fikseeringuks. Rituaalid toimusid koduses õhkkonnas, ilma täieliku šamaanivarustusega (Tubjaku šamaaniritüü on hoiul Dudinka küla koduloomuuseumis), ning olid kestuselt lühikesed (ligikaudu 3 tundi).

Teatud funktsionaalsed episoodid moodustavad rituaali kompositsioonilise aluse. Osavõtjad kutsuvad laulude ja hüüetega kohale šamaani vaimud; šamaan astub dialoogi rituaalis osalejatega (šamaan selgitab välja loitsimise põhjused, kuulab ära osalejate palved); oluline on šamaani monoloog (tegelik loitsimine); toimub dialoog rituaalis osalejatega (ennustamine küsimuste-vastuste vormis). Nende episoodide olemasolu rituaalis on kohustuslik, kuid järjestus võib olla muutuv.

Šamaan vajab abilist - inimest, kes võtaks loitsimisel üles meloodia. Šamaani abilist nimetatakse nganassaani keeles *tuoptusi*. Loitsimise kestel sõltub šamaani energia suurel määral teiste rituaalis osalejate toetusest. See on põhjus, miks kõik osalejad abistavad *tuoptusit*, kes alustab rituaali spetsiaalse lauluga, kutsudes kokku šamaani vaime. Teised osavõtjad saadavad laulu hüüetega *hou-hou*. Selliseid hüüatusi kasutati põhjapõtrade karjatamisel. *Tuoptusi* Boris Djuhhadovitš Kosterkin laulab rituaalis: “*Kiiremini, kiiremini, taat, ilmu, ennusta meile rutem, kui leiad pääsu heasse ellu - sisene sinna.*” Šamaani nägu on sel ajal kaetud šamaani peakatte *noibuko* narmastega ja ta raputab heliseva kellukesega saua. Tekib omalaadne polüfoonia - kõik osavõtjad laulavad sama meloodiat, mis on koordineerimata nii rütmiliselt kui ka helikõrguslikult. Selline polüfoonia liik on käsitletav improvisatsioonilise heterofooniana, kus pole reglementeeritud rütm ega häälte sissetulek. Kui vaimud on kokku kutsutud, alustab laulu šamaan. Ta laulab selle vaimu, *djamada* (kõriomanik; nganassaani *djamo* - kõri) viisi, kes on kohale ilmunud. Abivaimud on antropo- või zoomorfsed (põhjapõder, karu, vaskhobune jne). Tubjaku viis peamist vaimu ilmusid põtradena, ülejäänud (päikese, äikese, välgu, vee ja maa tütre) aga tüdrukutena. Igal *djamadal* on oma laul ja šamaan laulab selle vaimu laulu, kes kohale ilmus.

Kui vaimud saabuvad, algab responsoorne laulmine. *Tuoptusi* kordab šamaani järel iga rida. Polüfoonia püsib responsoorse laulmise kestel muutumatu. Laul peab kõlama katkematult, kuna see aitab šamaani oma teel edasi minna, alustada reisi jumalate maailma, universumisse. Responsoorne laulmine on šamaanirituaali oluline joon. Sellist intoneerimist ei esine nganassaani folkloori teistes žanrites.

Trumm (*hendir*) on rituaalis kohustuslik atribuut, kuid teatud juhtudel võib seda asendada mõni teine rütmipill. Tubjaku kasutas trummi asemel šamaanisaua (*Nindi hua*), mille küljes rippus kelluke (*saŋku*). Sau oli puust ja sellele oli lõigatud inimese nägu ning seda kutsuti *Nindi hua* (Nindi puu), mis tuleneb Nindi-nimelise šamaani nimest. Tema kasutas esimesena rituaalis trummi asemel saua. Kui vaimud ilmusid, lõi šamaan vastu saua väikese kepikesega, mida nimetatakse *hosi*.

Igal *djamadal* on oma isiklik laul. Kui ilmub uus abivaim, alustab šamaan uut laulu. Meloodiamuutus on osavõtjate jaoks tähtis märk - see aitab *djamadasid* üksteisest eristada.

Lauldes läheb šamaan ekstaasi - tõuseb emotsionaalsus, laul muutub dünaamilisemaks ning pingelisemaks. Sellega kaasneb tempo kiirenemine, registri kõrgenemine ning heli intensiivistumine laulu lõpuks. Registrimuutus (tagasipöördumine madalasse registrisse, millega kaasneb tempo aeglustumine ja uus tämbrivärving - madal farüngalisatsioon) tekitab mõjuvad kontrastid. Erinevate *djamadade* meloodiad vastanduvad üksteisele meloodialiikumise osas.

Tubjaku Kosterkini tähtsaim vaim on *Hotare biθa ta-ηuo*. See vaim kujutab endast kaheksajalgset väga suurte sarvedega põtra. Üks sarv sümboliseerib suve, teine talve. Sel *djamadal* on mitu laulu, millest üks põhineb meloodiavormelil, kus sekundi kõikumine kahel helikõrgusel vaheldub suurte intervallihüpetega. Nende ulatus on reguleerimata, esinedes nii tertsinä kui sekstina. Struktuurilt on tegemist üherealise meloodiaga (näide 1).

Djamada Mikuluska basa dindua (vene jumala Nikolai vaskhobu - õigeusu püha Nikolai) ilmub esimesena mõlemal fikseeritud loitsimisel, tema laulu alustab šamaan rituaali alguses. Nimetatud laulu viis on üles ehitatud kindlale obligotoonilisele meloodiale. Meloodia ambitus on tertsinä (näide 2).

Vaim nimega *Hositali* ühendab endas tegelikult kolme vaimu: esimene vaim on pime, teine kurt ja kolmas tumm. Hositali (*hositetō* - lööb jumala poole pöördudes) funktsiooniks on kinnitada kõike, millest kõneleb jumal, millele viitab tema nimi. Hositali meloodiat iseloomustab laskuv meloodialiikumine subkvardi piires ning glissandod (näide 3).

Uurijad on juhtinud tähelepanu asjaolule, et laule saatvad trummipartiid erinevad üksteisest rütmilt.

Spetsiaalse kostüümi ja trummi puudumine ei võimaldanud Tubjakul kohale kutsuda kõiki oma vaimu, keda on kokku neliteist. Igal vaimul on oma laul ning mõnel neist, näiteks Hotarel, isegi mitu. Seetõttu on Tubjaku šamaanilaulude repertuaaris kokku üle viieteistkümne meloodia.

Tõlkis Triinu Ojamaa

Noodinäide 1

Šamaan

Abiline

5,3 s

jə Mi-ku-lus-ka d'in - dū-a whə ^hkə ə whə

ə - ə Miku luska

ə whə ɪə-ði-tə-u-ən dɪŋ-ɪnaə gəj ɲə-ði-təw

5,1 s

d'in - dū-a whə - ^hkə ə whə

7,4 s

dɪŋ - hə

5,7 s

ə whəəm hə-ɕiŋə-ɕinaə-gəi ɲə-ði-tə də - jə - ə

7,8 s

həməm-lə-d'i səd'əə ɲə dūmühəə d'əə d'e-ru-tu mə mə-nə d'e ru-tuw hənəwhə

ə

7,8 s

əm lə d'i - i səd'əə hənə d'ūmū-ə sə d'əə bə d'ə ru^hsəə mə - whə əwhə

Noodinäide 2

Šamaan

Whəə whə tə-mə kə whə whə wə wə ne-je je

Abiline

10,0 s

tə - mə hə whə whə whə ne - je

whə

7,0 s

təmə hə hə - ə - je - je ə tə-mə hə whə

8,7 s

mənəgə - n'i - je-məə - əw . d'indua basa kawhə kəd'e je

əmnə gə-

7,7 s

d'i-ü - ja məwhə hə ə ba-sa ka a - d'a ja a

Noodinäide 3

Šamaan

whə - ə whə hej - bj d'a - lj əj be - rə haw tjn

Abiline

4,2 s

də Tə mne ə - ə hej - bj d'a - lj əj be - rə haw

4,0 s

ə whə Hun - sə - ku - ə əw ŋu - ə d'a -

6,2 s

lj - ha - wə Hun - sə - kuə whə

4,5 s

ETIOLOOGILISED REMARGID JA MUISTENDID ABHAASIA NARDI-EEPOSES

Zurab Džopua. Abhaasia, Suhhumi

Abhaasia nardi-eepos kui Kaukaasia rahvaste väljapaistev folkloorne mälestusmärk põhineb peamiselt nardi-muistenditel. Arhailise kangelaseepose reaals